

METODOLOOGILINE RAHVUSRIIKLUS JA SELLE KRIITIKA

LEIF KALEV, RAIVO VETIK, MARI-LIIS JAKOBSON

1. SISSEJUHATUS

Viimaste aastakümnete sotsiaalteadustes on üheks oluliseks teemaks olnud väitlus metodoloogilise rahvusriikluse ehk metodoloogilise natsionalismi üle. Seni pole see eesti keeleruumis kuigi hästi teadvustatud, ehkki käsitleb mõningaid Eesti rahvusriikluse mõtestamise seisukohalt küllaltki olulisi küsimusi. Anname järgnevatel lehekülgedel senisest väitlusest ülevaate.

Ajal, mil Eestis on olnud oluline rahvusriigi ülesehitamine ja ühiskonna lõimimine, soovivad mitmed maailma kaalukad sotsiaalteadlased loobuda vaid nendele kategooriatele keskendumisest, sest üleilmastumise kirjuses ja postmodernses elustiilide paljususes ei anna üksnes rahvusriigi ja selle ühiskonna keskne vaade enam inimtegevusest adekvaatset arusaama.

Kriitikute meelest on üleilmastumine lahti lammutamas seniseid loomulikuna tundunud analüüsiühikuid nagu ühiskond ja modernne riik ning on tekkinud vajadus uut tüüpi, näiteks metodoloogilisel üleilmusel ehk kosmopolitismil või metodoloogilisel hargmaisusel ehk transnatsionalismil põhinevate seletuste järele. Selline väide põhineb teoreetilisel eeldusel, et analüüsiühikud peavad vastama analüüsitava nähtusele. Teisisõnu ei ole olemas universaalseid analüüsiühikuid, mis sobiksid kõikide nähtuste jaoks ja igas olukorras.

Samas on tõenäoliselt vähe neid, kelle jaoks riik ja ühiskond oleksid praegu olemasolevas praktikas sisutühjad mõisted. Seega tekib küsimus: mis on see, mida metodoloogilise rahvusriikluse puhul kritiseeritakse? Milles täpsemalt kriitika seisneb? Mis on kriitikute pakutav alternatiiv või positiivne programm ja kui tugev see on analüütilise vaatluse valguses? Need on küsimused, millele järgnev arutelu keskendub.

Väärrib märkimist, et rahvusriigikeskse vaate metodoloogilise kriitika üle arutledes ei anna me otseselt hinnangut rahvusriigile kui nähtusele. Huvikeskmes on lähenemise uurimuslik sobivus või seletusjõud. Metodoloogia tähendab lähenemis-

viisi teatud nähtuse mõtestamisel või uurimisel: missugustest lähte-eeldustest missuguste vahenditega missuguseid ühikuid analüüsida ja sünteesida. See eristub ideoloogilisest õige ja vale, hea ja halva määratlemise huvist. Ka pühendunud patrioot võib arutada näiteks selle üle, kui hästi üksnes rahvusriigi ja koduühiskonna keskse pilguga vaadates saab lahendada rahvuse elujõu küsimusi või kas ja kuivõrd on selle juures mõistlikum arvestada üleilmastumist, hargmaistumist või midagi kolmandat.

Metodoloogia all peetakse sotsiaalteadustes silmas konkreetset kasutatavat maailma uurimise viisi. See seletab, kuidas rakendatakse uuritavas empiirilises kontekstis abstraktseid mõisteid (näiteks milliseid käitumise, kõnelemise või teksti nüansse me peame mõõtma või analüüsima, et teha järeldusi identiteedi kohta). Metodoloogia võtab arvesse uurija paradigmaatilist positsiooni ehk uurija ja uuritava maailma vahelist suhet, seda, milliseid küsimusi on võimalik uuritava maailma kohta küsida. Metodoloogiaid on seega palju ja küsimus on selles, mil viisil on kõige otstarbekam missugust teadmist saada (vt nt Gerring 2001).

Metodoloogia võib olla tuletatud nii teooriast kui empiirilisest kontekstist, sageli sünteesitakse ka mõlemat. Teooriast tuletatud metodoloogia võtab aluseks teoreetilises kirjanduses kontseptualiseeritud mõisted ja nende omavahelised suhtemudelid. Empiiria põhjal tuletatud metodoloogia lähtealuseks on aga uuritava konteksti eripärad – näiteks uuritava rühma struktuur ja selle sisesed suhted ning erinevused ja sarnasused teiste uuritud rühmadega. Metodoloogia mõõt on seega rakendatavus uuritavale nähtusele ning selle sobivus tõstatatud uurimiseesmärkide saavutamiseks.

Ka siinne käsitlus ei anna lõplikke tõdesid, vaid pidepunkte teema mõistmisel, mis võivad abistada uurimisviisi valikul. Oluline on silmas pidada, et metodoloogilise rahvusriikluse mõiste raames tõlgendatakse terminit metodoloogia mitte andmeanalüüsi viiside mõttes, vaid eeskätt n-ö uuringudisaini mõttes, mille aluseks on laiemad ontoloogilised ja epistemoloogilised eeldused: kuidas nähtust mõtestame, mis eeldustest lähtudes ja mil viisil tema kohta andmeid kogume.

Teatud määral kajastab metodoloogilisi valikuid juba meie väljendivalik. Oleme ingliskeelse väljendi *methodological nationalism* eestindanud metodoloogilise rahvusriikluse ja mitte metodoloogilise rahvuslusena. Ingliskeelse väljendiga tähistatakse rahvusriigi ja ühiskonna käsitlemist alussüsteemina, millest lähtudes vaadeldakse kõiki teisi sotsiaalseid nähtusi. Eestikeelne sõna rahvuslus on oma tähenduselt oluliselt kitsam ja viitab rahvusele kui eeskätt etnokultuurilisele nähtusele. Rahvusriiklus on aga oma tähenduselt avaram ning ei keskendu mitte üksnes rahvuse substantstile, vaid ka rahvuse ruumilisele ja sotsiaalsele toimimiskontekstile ehk rahvusriigile. Just ruumilisus ning sotsiaalse kategoriseerimise piirid on vaatluse all ka metodoloogilise rahvusriikluse debatis.

Kuigi käesolev artikkel on autoritele teadaolevalt esimene katse tuua antud debatt ka eesti keeleruumi, on metodoloogilise rahvusriikluse teemal ilmunud ka mitmeid ingliskeelseid ülevaateartikleid, näiteks Daniel Chernilo (vt nt 2006a, 2006b, 2011) sulest; rändeuringute valdkonnas on aga enim tsiteeritud tandemiks Andreas Wimmer ja Nina Glick Schiller (vt nt 2002a, 2002b). Samas ei ole käesoleva

artikli eesmärk pelgalt neid refereerida, vaid esitada algupärane ja kriitiline ülevaade metodoloogilise rahvusriikluse sisust ja juurtest, alternatiividest ja nende rakendatavusest.

Artikkel jaguneb kaheks sisuliseks osaks. Esimeses osas kirjeldame metodoloogilise rahvusriikluse kui lähenemisviisi olemust, sidudes selle moderniseerumise ja süsteemi mõistetega. Edasi käsitleme metodoloogilise rahvusriikluse kriitikat, tuues välja selle neli erinevat suunda. Lisaks toome esile tuntumad akadeemilises diskussioonis välja pakutud ning nimetatud kriitikal põhinevad alternatiivid, mille eesmärk on ületada metodoloogilise rahvusriikluse empiiriline ja teoreetiline piiratus. Artikli teine osa keskendub metodoloogilise rahvusriikluse vaidluse metaanalüüsile lähtuvalt kahest dimensioonist, millest üks on seotud rahvusriikluse ja üleilmastumise kui empiirilisel vaadeldavate nähtuste erineva tähtsustamisega ning teine nende seletamisega funktsionalistlikus või väljateoreetilises perspektiivis. Lõpuks toome esile metodoloogilise rahvusriikluse ja metodoloogilise postnatsionalismi komplementaarsuse põhimõtte – need lähenemised mitte ei välista, vaid täiendavad teineteist kompleksse ja muutuva sotsiaalse reaalsuse eri tahkude uurimisel.

2. METODOLOOGILISE RAHVUSRIIKLUSE VÕIMALUSED JA PIIRID

Kõige lihtsamalt öeldes tähendab metodoloogiline rahvusriiklus arusaama, et rahvust, riiki ja ühiskonda võetakse inimelu iseenesest mõistetava korraldusvormina ja analüüsiraamistikuna. Igapäevaelus ei tundu see enamasti kuigi suur mure, ent teaduslik analüüs peab nägema ja mõtestama oma lähte-eeldusi, suutma neid analüüsida ja vajadusel kohandada.

Esmapilgul võiks metodoloogiline rahvusriiklus olla lihtsalt riigile keskse rolli andmine sotsiaalteoorias, nõnda nagu see esineb näiteks hegeliaanlikus absolutistliku riigi metafüüsikas või Spenceri, Ratzeli ja Kjelleni tüüpi orgaanilise riigi teoorias (vt nt Sabine 1973, Berg 1998, eesti keeles on kättesaadav ka Kjellen 1940). Seda tüüpi käsitlustes on riigi tugevus sageli midagi olulist ja väärtuslikku, tulenegu see siis rahvavaimust, absolutistliku valitseja suveräänsusest või rahvusriigi arengust. Riigiprojekti nimel võib ohverdada palju, sh üksikisiku võimalusi. Pärast Teist maailmasõda on need käsitlused siiski taandunud riigi- ja ühiskonnateaduste ääremale.

Tänapäevase metodoloogilise rahvusriikluse kriitika tähelepanukeskmes on siiski oluliselt teistsugused lähenemised, mis käsitlevad 20. sajandile omase lääneliku riigi- ja ühiskonnamudeli väljakujunemist mitmekülgselt ning mida võiks üldistatult nimetada moderniseerumisteooriaks. Nendes käsitlustes (ülevaadet vt nt Held jt 1983) ei rõhutata mõne rahvusriigiprojekti erilisust või halastamatut olemusvõitlust, vaid pigem keskendutakse tänaste riikide ja ühiskondade kujunemise kui loomuliku nähtuse seletamisele.

Käsitlusi, mida võib nimetada modernseteks lähenemisteks, on äärmiselt palju. Tutvustame neid seetõttu lühidalt üldistatult ja mõne iseloomuliku näite kaudu. Modernsed käsitlused võtavad tavaliselt aluseks selgepiirilise rahva ja maa-alaga ühiskonnad, mis on sotsiaalselt ja kultuuriliselt sidusad ning korraldunud moodsateks riikideks. Need on välja arenenud pikema aja jooksul mitmete järkudena, ent jõudnud nüüdseks kvalitatiivselt uuele tasemele (vt nt Flora jt 1999). Selliseid ühiskondi saab vaadelda suhteliselt suletud terviksüsteemidena, mille toimimist saab seletada väheste põhitegurite alusel. Näiteks Parsons ja Smelser (1956) seletavad ühiskondi nelja allsüsteemi koostoime kaudu: kohandumine (igapäevane toimetulek, majandus allsüsteemina), eesmärgiseade (poliitika ja valitsemine, riigivõim allsüsteemina), lõimumine (sidususe [taas]loomine, kodanikuühiskond allsüsteemina) ning püsivus (elumudelite [taas]loomine, pere, haridus ja usund allsüsteemina). Moodsaid ühiskondi iseloomustab struktureeritus, tasakaal ja evolutsioonilisus. Tegu on, moderniseerumise teooria seisukohalt, otsekui mahutitega (konteineritega), millel on selge sisemine korraldusloogika.

Riigivõim korraldab oma maa-ala ja ühiskonda, arendades füüsilise ruumi üha sidusamaks ja võimalusterohkemaks sotsiaalseks ning vaimseks ruumiks. Jõumonopoli asemel tuginetakse valitsemises üha rohkem infrastruktuurilisele võimule e valitsetusele, kasutades arvepidamise ja valitsemise n-ö distsiplineerivaid tehnikaid ning kujundades süsteemselt sobivat võimukorraldust, institutsioone jne. Ühiskond arendatakse kultuuriliselt ühtsemaks ja eneseteadlikumaks, kujuneb rahvusriik. Koos rahvasuveräänsuse arenguga kujuneb kodanikuautonoomia ja esindusdemokraatlik võimukorraldus. Riigid suhtlevad omavahel, välja kujuneb rahvusvaheliste suhete süsteem. Ka kõiges selles on tegu selgepiiriliste, sisemiselt korraldatud ja suveräänselt teineteisega suhetesse astuvate tahtekogukondadega (vt nt Pierson 2004, Kalev, Roosmaa 2012).

Moderniseerumisteoorial põhinevates lähenemistes jäävad kõlama riikide ja ühiskondade selged piirid, korraldusloogika ja struktuur. See haakub terve mõistusega, on lihtne ja ajatu ning annab ka teatud teadmisi. Näiteks saame selgitada rahvaarvu Eesti maa-alal või seda, mitu riigi ja kohaliku omavalitsuse asutust meil tegutseb, saame vaadata selle muutumist varasemal ajal ning selle alusel ennustada võimalikke tulevikuarve.

Ent kuidas arvestada inimesi, kes elavad või tegutsevad osa ajast teistes riikides? Kuidas arvestada riigi ja kohaliku omavalitsuse osalust piiriülestes koostöövõrgustikes, mis pole päris asutused? Sügavuti minnes need küsimused teravnevad, ent hetkel on oluline, et rahvusriigi kui konteineri raamid jätavad paratamatult midagi välja ja seega ka seletamata. Kui vaatleme nähtusi, mis raamistikest välja jäävad, nagu piiriülene inimtegevus ja eluviis või hübriidkultuuride kujunemine, vajame teisi seletusaluseid. Samuti võib tegevuskeskkonna laiem muutus tekitada olukorra, kus varasemate raamistike seletusjõud väheneb. Näiteks on eeldatav selgepiiriliste riikide ja ühiskondade põhiste lähenemiste nõrgenemine üleilmastumise, hargmaistumise ja postmoderniseerumisega ning mõni alternatiivne lähenemine võib pakkuda täiendavaid, võrreldavaid või asendavaid seletusi.

Seega, tänases igapäevaelus pole sugugi kõik mugavalt rahvusriiklikesse ühiskondadesse standardiseeritud. Riikidevahelise rände tõttu tekkivad migrantide kogukonnad, kes sageli säilitavad sideme päritolumaaga ja tekitavad piiriüleseid ruume. Seda on võimendanud üleilmastumine, kahanevad geograafilised piirangud ja suurenev inimeste võime seda muutust kasutada, kujundades endale individuaalsemaid eluteid (vt nt Kivisto, Faist 2010).

Üleilmastumise kontekstis räägime hargmaistest kogukondadest, millel on korraga pidepunkte paljudes riikides ja mis võivad olla rohkem või vähem virtuaalsed. Küsimus pole ainult üle maailma hajutatud rahvuskultuurivähemustes nagu sikhid või armeenlased. Hargmaised on ka paljud ettevõtted ja ühendused ning inimesed nendes. Mitme suure vahemaaga tegevuskoha vahel liikuv ettevõtja, euroametnik või Greenpeace'i aktivist võib samuti tunda suuremat ühtekuuluvust teiste saamas rollis olijatega kui vormilise kodumaa inimestega. Teatud mõõndustega võime rääkida elustiili-hargmaisusest, olgu siis liikuva elustiili, internetikogukondade, kaubamärgikumardamise või muus võtmes.

Riigidki pole vähegi lähemalt vaadates standardsed rahvusvaheliste suhete süsteemi ühikud, mis katavad kogu maakera. Mõned maailma piirkonnad nagu Somaalia, Afganistan või Lääne-Aafrika, aga ka Euroopa Liit on kasvavalt korraldatud teistel viisidel kui modernne riik. Lisaks läbikukkunud riikidele on olemas nõrgad riigid, kes on üleilmastumise objektid, mille valitsustel pigem elluviija kui otsustaja roll. Ka võimekatest riikidest läheb osa üleilmastumisega kaasa ja püüab seda enda huvides kasutada, teised vastustavad üleilmastumist, panustades suveräänsuse kindlustamisele (vt ka Sørensen 2004). Ühe riigimudeli asemel leiame täpsemal vaatlusel mitu, mudelite üldkehtivus ja iseenesestmõistetavus hägustub või kaob.

Kui igapäevaelus leiame mõningaid harjumuslikust erinevaid arenguid, on kohase teadusliku analüüsi raamistiku leidmisel küsimused tõsisemad. Meie lähtekohad peaksid võimaldama meil katta uuritavat nähtust võimalikult hästi, mitte kasvatama seletustest väljajäävat jääki. Nii on mõistlik otsida tabavamaid seletusraamistikke ja need läbi katsetada. Täpsustame kõigepealt metodoloogilise rahvusriikluse kriitika analüütilist sisu ja heidame seejärel kiirpilgu peamistele alternatiividele.

2.1. Kriitika põhisuunad

Chernilo toob välja kaks põhilist metodoloogilise rahvusriikluse kriitika lainet. Neist esimene sai alguse 1970ndatel aastatel, mil kritiseeriti "rahvusriiki kui loomulikku kaasaja "ühiskonna" representatsiooni... ning unustati rahvusluse kui poliitilise voolu (ideoloogiline) roll" (Chernilo 2006a: 130, vt ka Martins 1974, Smith 1979). Teine laine võttis kuju 21. sajandi algul, mil ennekõike sattus kriitika alla rahvusriigi kui konteineri piiratus erinevate ühiskondlik-poliitiliste nähtuste uurimisel üleilmastumise kontekstis (nt Wimmer ja Glick Schiller 2002a, Beck 2002).

Üldistatult võib metodoloogilise rahvusriikluse suhtes välja tuua nelja tüüpi kriitikat: naturaliseerimine, rahvusluse poliitilise rolli alahindamine, kogutava sotsiaalse statistika piiratus rahvusriigi territooriumiga ning üldteoreetiline ebaadekvaatsus üleilmastuva maailma kontekstis.

Esiteks naturaliseerimine: sisuliselt on tegu väitega, et metodoloogiline rahvusriiklus ei ole võimeline mõtlema harjumuspärasest rahvusriigi ja modernse ühiskonna raamist väljaspool, kuna peab neid loomulikuks. Siin on tegemist kahedimensioonilise kriitikaga, mille argumentatsioon koosneb kahest osast: kuna seniste käsitluste metateooria naturaliseerib oma uurimisühikud e muudab rahvusriigi ainuvõimalikuks keskkonnaks, mille raames modernset ühiskonda analüüsida (teoreetiline dimensioon), siis loob see üleilmastuva maailma tingimustes reaalsest tegelikkusest ühekülgse pildi (empiiriline dimensioon). Rahvusriiklus ja modernne ühiskond pole igavesed ja etteantud, vaid ajas muutuvad nähtused, mille seletused on samuti ajas muutunud. Modernset ühiskonda kui ajaloolist nähtust tuleb eristada inimeste sidusa kogukonna analüütilisest mõistest, nagu ka modernset riiki tuleb näha inimkogukondade poliitika ja valitsemise korraldamise ühe, ehkki meie ajal põhilise vormina. Inimtegevust ja ühiskonna arenguid seletades ei tuleks neid kirjeldada rahvusriigi mõttes sobiva või anomaalsena, vaid püüda mõtestada nähtust sellele adekvaatses taustaraamistikus (nt Wimmer, Glick-Schiller 2002a, Beck, Sznaider 2006, Chernilo 2008).

Teiseks kriitikaks metodoloogilise rahvusriikluse aadressil on väide, et viimane pole osanud adekvaatselt mõtestada rahvuslust ning selle rolli ühiskonnas ja riikluses. Seda tüüpi kriitika põhineb olulisel määral Anthony D. Smithi töodel, kes väidab, et paljude sotsiaalteaduste klassikute (nt Marx, Durkheim, Weber, Parsons) kirjutistes nähakse rahvuslust millegi vanamoelise, mille modernse ühiskonna ratsionaliseerumine järk-järgult ajaloo prügikasti pühib (Smith 1983). Ta näitab oma etnosümbolistlikes uurimustes, et rahvuslus on mitte ainult üks moderniseerumise tegur, vaid midagi enam, et see ei kao kuhugi ja avaldab mõju ka tänapäeval. Samuti püüavad tema arvates mõned autorid (nt Gellner 1983) seletada rahvusluse, riigi ja demokraatia arengut eristuvatena, eirates nende vastastikust koostoimet. Ka antud juhul on tegemist kahedimensioonilise kriitikaga, kuid selle lähtepunktiks on sedapuhku tõdemus, et kuna rahvuslus on ka modernse ühiskonna tingimustes jäänud oluliseks sotsiaalseks nähtuseks (empiiriline dimensioon), siis järelikult teooria, mis ennustab vastupidist, on kaheldava väärtusega (teoreetiline dimensioon).

Metodoloogilise rahvusriikluse kolmandas kriitika on suunatud selle vastu, et sotsiaalstatistikat kogutakse ja analüüsitakse enamasti riikidepõhiselt. Antud juhul on tegemist puhtmetodoloogilise kriitikaga ning just siit pärinebki kogu antud temaatika üldnimetus "metodoloogiline rahvusriiklus", kusjuures eelmiste punktide analüüs näitab, et selline nimetus on mõnevõrra eksitav, sest kritiseeritakse ju mitte ainult metodoloogiat, vaid ka selle aluseks olevaid üldteoreetilisi eeldusi ning empiirilisi väiteid. Andmete kogumine ja analüüs riikide kaupa tõstab esile metodoloogilise rahvusriikluse teoreetilise raamistikuga sobivamaid nähtusi, samas kui hargmaised diskursused ja praktikad, näiteks sajandeid eri riikides harusid omavate

armeenia ja juudi perekondade lood, jäävad kõrvale (Chernilo 2008: 8). Ent küsimus pole vaid üksikisikutes. Briti, Prantsuse või kasvõi Portugali ühiskonna ja riikluse mõistmine impeeriumite mõju arvestamata või Iiri majandusime seletamine USA jt välisiirlaste panust arvestamata jätab kõrvale mitmeid olulisi tegureid. Mõistagi on niisugused erisused empiirilise tegelikkuse kogemises ja mõtestamises jätkuva vaidluse ja uurimistöö objektiks. Selle taustaks on erinev hinnang tänasele olustikule: kas elame kosmopoliitsel ajastul või on meil jätkuvalt rahvusriigid, mis kaitsevad uusliberalismi ja uusimperialismi eest? (Chernilo 2008: 16)

Neljandaks on kriitika objektiks tänane sotsiaalteaduste mõisteparaat ja teoreetilised lähtekohad tervikuna (Chernilo 2008: 16). Radikaalsemate autorite (nt Faist 2000, Rosenau 2004, Ferguson, Mansbach 2004, 2008) meelest on selgepiiriliste riikide ja ühiskondade põhine lähenemine eksitav, kuna see on välja töötatud rahvusriikide kontekstis ning suunatud nende sotsiaalse tegelikkuse seletamisele ja standardiseerimisele valitsetavuse võtmes. Selle asemele pakuvad nad relatsioonilisel metateoorial põhinevaid lähenemisi, nagu maailma jaotumine poliitruumideks (*polity*) ja võimukeskuste mõjualadeks, mis ei pea olema territoriaalsed või hargmaisteks ruumideks (*transnational spaces*), mis põhinevad suhetevõrgustikel ja sotsiaalsel kapitalil jne. Ka siin on tegemist kahedimensioonilise kriitikaga: konteineri tüüpi mõisted peetakse eksitavaks (teoreetiline dimensioon), sest need on loodud teistsuguses ajaloolises kontekstis, mis erineb praegusest (empiiriline dimensioon).

Neid nelja kriitikat on kirjanduses üldistatud kaheks põhiteemaks: kontseptuaalseks ja ajalooliseks kriitikaks. Metodoloogilise rahvusriikluse kontseptuaalne kriitika keskendub sellele, kuidas selline alusraamistik kallutab meie analüütilist mõtlemist. Ajalooline kriitika seevastu keskendub sellele, kuidas kaldume moderniseerumist nägema ühemõttelise liikumisena läänelikku modernsesse ühiskonda ja rahvusriiki ega märka seetõttu sündmuste ja teooriate kirjususust ning pidevat konkurentsi (Chernilo 2008).

2.2. Metodoloogilise rahvusriikluse alternatiivid

Kriitikud pakuvad metodoloogilisele rahvusriiklusele mitmeid alternatiive. Nagu kriitika, on ka positiivne programm mitmekesine. Kriitikute enamust ühendab siiski väide, et rahvusriik kui üksus pole oma ulatuselt alati sobiv analüüsiühik (vt nt Bauböck 2003: 705), jäädes kas liiga piiratuks või hoopis liialt avaraks. Vaatlemegi alternatiive ruumilisest lähtekohast.

Levinuimaks alternatiiviks on metodoloogiline üleilmsus ehk globalism. Empiiriliselt nähakse siin välja kujunemas üleilmset elukorraldust. Üleilmastumise kui sotsiaalse protsessi käigus nõrgenevad geograafilised piirid ühiskondade ja kultuuride vahel ning inimesed muutuvad sellest kasvavalt teadlikuks (vt nt Waters 2006). Antud lähenemisviisi puhul taotletaksegi senisest terviklikumat vaadet empiirilisel uuritavale nähtusele. Näiteks pakub Nina Glick Schiller (2010) metodoloogilise

rahvusriikluse alternatiivina rändeuuringutes välja üleilmse vaatenurga, mis võimaldab lisaks kohalikumatele riiklike poliitikate mõjule ja piirkondlikele rändajavoogudele vaadelda ka üleilmseid võimuvälju.

Metodoloogilise üleilmsuse voolude hulgast kerkib eriti esile metodoloogiline kosmopolitism, mis pakub globaalse ühisidentiteedi alusena välja inimsuse ning kantiaanliku moraali. Rahvusriike ja nende piire nähakse ajas kaduvat või vähemalt oma senist keskset tähendust kaotavat. Näiteks Beck ja Sznaider (2006) leiavad, et oleme jõudnud kosmopoliitsuse olukorda või ajastusse (*cosmopolitan condition*). Selle aluseks on uued, riigipiire ületavad, sageli üleilmsed riskid, mis on kõigile ühised ja seovad kõik üheks. Probleemide lahendused on samuti riigiülesed ja vähemalt osalt üleilmsed.

Beck jt (2013) on metodoloogilist kosmopolitismi rakendanud ka empiirilises analüüsis, eeskätt seoses keskkonnateemade uurimisega, mis oma empiirilise loogika tõttu eeldavad üleilmset vaadet ning ka teatavat normatiivset programmi. Becki väitel muutub kosmopoliitsuse olukorras metodoloogilise rahvusriikluse paradigma teoreetiline positsioon probleemseks. Esiplaanile peab kerkima kosmopoliitse sotsiaalteaduse paradigma. See otsib uusi mõisteid ja uurimismeetodeid, aga kutsub üles ka uuele konstruktiivsemale käsitlusele “teisesuse” suhtes, olles seega nii teaduslik kui ka poliitiline ja eetiline projekt. Nii sisaldab metodoloogilise rahvusriikluse kriitika ka erinevuse ja teisesuse positiivse rolli rõhutamist.

Tänapäeva läänelikke ühiskondi iseloomustab moderniseerumise radikaliseerumine (vt nt Beck, Sznaider 2006). Nimelt kaasnevad üleilmastumisega ka uued probleemid, mittesoovitud tagajärjed, millel on tugev poliitiline sisu. Näiteks väheneb rahvusriikide võim, kuid demokraatiat nähakse valdavalt toimivat vaid rahvusriigi kontekstis. Võim liigub üha enam üleilmse kapitali kätte, kelle huviks on kehtestada minimaalriik. Viimane ongi uusliberalismi vormis toimunud, suutmata siiski hakkama saada kuhjuvate probleemidega. Seega on metodoloogilise rahvusriikluse kriitika ühitatav ka uusliberalismi ja selle poliitiliste mõjude kriitikaga. Samas on see omane üksnes mõnedele metodoloogilise rahvusriikluse kriitika variatsioonidele.

Ka rahvusvaheliste suhete ja valitsemisteaduse lähenemistes on hakatud rahvusriikide asemel tähelepanu pöörama teistele areenidele. Näiteks käsitleb üleilmse poliitilise ühisruumi teooria (*world polity theory*) riikide kõrval olulisena rahvusvaheliste režiimide ja organisatsioonide süsteemi, mille kaudu valitsetakse üleilmseid ühisosi (*global commons*) (vt nt Rosenau 1993; Ferguson ja Mansbach 2006).

Samas on metodoloogiline üleilmsus ja metodoloogiline kosmopolitism paremini rakendatav abstrakteemas ja üldisemas analüüsis. Samuti võib näiteks metodoloogilise kosmopolitismi puhul osutada piiravaks käsitluse normatiivsus, mis mõjutab uurimisesmärkide püstitamise võimalusi.

Ruumilise spektri teises otsas on lähenemine, mis rõhutab pigem võimalikult kohalikku perspektiivi. Selle asemel, et otsida universaalseid seletusi või üleilmset makrostruktuuri, on oluline mõista nähtusi nende omas kontekstis. Esiteks, tuleb

arvestada regionaalsete eripäradega: on suur vahe, kas uurida rännet Kagu-Aasia ja Ameerika vahel, Aafrikas või Euroopa Liidus (vt nt Massey jt 1998). Ent teiseks tuleb arvesse võtta ka vahetut rändekonteksti: rännet annab uurida ka täiesti lokaalsest perspektiivist, keskendudes näiteks sisserändajate elule konkreetses linnas või lausa linnajaos (vt nt Glick Schiller, Caglar 2009). Lokaalsema vaate olulisust rõhutavad enamasti etnograafilisi meetodeid kasutavad uurijad. Rahvusriigi tase oleks sellise lähenemise puhul liiga üldine ning kantud potentsiaalselt eksitavast eeldusest, justkui eksisteeriks terve riigi territooriumile üldistatav, ent ühtlasi ka sellega piirduv kultuuriline ja käitumuslik kood.

Kohaliku ja üleilmse perspektiivi vahele jääb veel üks, üpris suures ulatuses skaleeritav metodoloogia – nimelt hargmaisuus. Selles raamistikus vaadeldakse sotsiaalset reaalsust riigipiire ületaval tasemel, mis võib varieeruda makroregionidest linnadevahelise või hargmaise ühenduse või ettevõtte tasandini mitte üleilmsel, vaid mingis mõttes (kujuteldaval) regionaalsel tasandil. Eeldatakse, et märksa hõlmavamate analüüsiühikuteni kui inimkond või riigi rahvas jõuab, kui vaadelda hargmaiseid ruume, mis tekivad lähtuvalt sellest, et jagatud sotsiaalse, majandusliku ja teaberuumiga isikud võivad paikneda sõltumatult riigipiiridest, ent siiski moodustada mingis mõttes ühtseid “kujuteldavaid kogukondi”, nagu Benedict Anderson kunagi rahvust mõtestas. Säärast ideed kannab nt Alejandro Portesi (2003) idee hargmaistest kogukondadest, nagu ka Thomas Faisti (2000) käsitlus hargmaistest sotsiaalsetest ruumidest. Antud lähenemise põhiline probleem on aga nende ruumide suhteliselt keerukas uurimine: tekib küsimus, kuidas lokaliseerida siht-rühma, kes võib paikneda kus iganes. Hargmaistes sotsiaalsetes ruumides ei toimu ju rahvaloendusi nagu näiteks rahvusriikides. Nende ulatust saame vaid üksnes kaudselt tuletada või uuridagi üksnes suhteliselt kitsas empiirilises kontekstis.

Hargmaiste ruumide käsitluse kõrval on arenenud mitmetasandilise või mitmetoimijalise valitsetuse lähenemised, mille huvikeskmes on valitsemise eri tasandite ja toimijate koostoime. Selge praktiline näide on Euroopa Liit, nii valitsemiskorralduse (Hooghe, Marks 2001) kui demokraatia, õigemini mitmete demokraatiate koostoimes seisneva demokraatiamõttes (Nicolaidis 2004, Bohman 2007). Rahvusriikliku valitsuse (*government*) teooria kõrvale on tõusnud valitsetuse (*governance*) käsitlused, mis viitavad hajusamale ja võrgustikupõhisemale valitsemismehhanismile (Stoker 1998, Kjaer 2004).

Ruumipõhisele lähenemisele lisanduvad, ent ka vastanduvad metodoloogilise rahvusriikluse kriitikas toimijakesksed alternatiivid. Üks neist pakuti metodoloogilise natsionalismi alternatiivina välja juba kriitika esimeses laines 1970ndatel aastatel – nimelt metodoloogiline individualism (Chernilo 2010). Kui metodoloogiline rahvusriiklus lähtub analüüsil eeldusest, et riigiga piirnevad ühiskonnad on teatud mõttes eneseküllased üksused, millel on autonoomne sisemine enesekorraldusloogika, siis metodoloogiline individualism võtab alusühikuks üksikisiku ja tema tegevuse ning käsitleb sotsiaalseid fakte üksikisikute tegevuse summamana (samas, lk 88).

Antud metodoloogia juured on ennekõike majandusteaduses ning samuti on see olnud lähtekohaks avaliku valiku teooria kujunemisele. Samas on teoorial ka omad puudused: nimelt ei anna antud teooria oluliselt seletusi toimijaid ümbritseva struktuuri kohta ning jätab sealjuures seletamata ka seosed eri toimijate vahel (Hodgson 2007).

Metodoloogilise rahvusriikluse kriitika põhivoolud ja metodoloogiline individualism on kohati teineteisega läbipõimunud. Näiteks välis- ja siserännet kutsutakse üles analüüsima ühises teoreetilises raamistikus põhjusel, et mõlemad kujutavad endast teatud käitumistüübi väljendust (King, Skeldon 2010). Sellega aga pannakse väga erinevad migratsiooni toimijad ja institutsioonid sisuliselt ühte patta, mis sageli võib pigem takistada kui aidata rändenähtuste adekvaatset mõistmist (Xiang 2015).

Rohkem on indiviidide vahelistele suhetele keskendunud võrgustikepõhised metodoloogilised lähenemised, mille teoreetiliseks aluseks on "võrgustiku" mõiste. Antud lähenemised ei lähtu mitte niivõrd konteineri tüüpi territoriaalsest analüüsiüksusest, kuivõrd eeldusest, et teatud huvide või taustaga inimestel on omavahelised sidemed ja kasutavad neid eesmärgipäraselt, eeskätt teatud voogude (teave, võim jm ressursid) edastamiseks (vt nt Castells 1998).

Mõnikord on ruumilised metodoloogiad ja võrgustiklähenedmine ka kombineeritud. Näiteks on kirjutatud eraldi ka hargmaistest võrgustikest (vt nt Vertovec 2001) või globaalsetest voogudest (vt nt Pries 2005) jne. Võrgustikulise lähenemise eeliseks on põhjendamatult territoriaalse piirangu kadumine, ehkki samas on ka sellel metodoloogial omad puudused. Näiteks on Adrian Favell (2004) kritiseerinud võrgustikulist rändeteooriat just seetõttu, et selles sisaldub vaikimisi eeldus, justkui oleks võrgustikel rändevoogudes võtmeroll, ehkki empiirilised uurimused, kus on metodoloogiaid trianguleeritud, pole seda kinnitanud.

3. VÄITLUSE METAANALÜÜS

Senist väitlust metodoloogilise rahvusriikluse üle võib süstematiseerida ja kirjeldada kahedimensioonilise mudeli kaudu. Üks dimensioon on seotud rahvusriikluse ja üleilmastumise kui empiiriliste nähtuste rolli erineva tähtsustamisega kaasaja ühiskonnas (vt nt Wimmer, Glick-Schiller 2002). Teine dimensioon on seotud teaduslike seletusviiside vastandumisega nimetatud nähtuste tõlgendamisel – ühelt poolt seletused, mis käsitlevad neid kindlapiiriliste suletud süsteemidena funktsionalistlikus võtmes, teiselt poolt seletused, mis lähtuvad dünaamilise avatud süsteemi mõistest väljateoreetilises võtmes (vt nt Faist 2000, Taylor 2003, Pugh jt 2009, Luhmann 2009, Bourdieu 1984).

Kahedimensioonilisest mudelist lähtudes võib metodoloogilise rahvusriikluse alternatiivid jagada selle alusel, kas nad on empiirilise või teoreetilise lähtekohaga. Empiirilise lähtekohaga alternatiivid võtavad aluseks uuritavad praktikad, mis ei piirne rahvusriikide piiridega või mille kontekstis pole rahvusriigid vaadeldavad iseiseivate monaadidena (Chernilo 2006a: 132). Teoreetilise lähtekohaga alternatiivide

Joonis 1. Rahvusriikluse ja üleilmastumise vahekordade käsitluste dimensioonid.

Allikas: autorid

aluseks on aga veendumus, et etteantud ja selgepiirilistel substantsidel (näiteks ühiskond kui konteiner) ning kartesiaanlikel dualismidel (näiteks riigisisene/riigiväline, empiiria/teooria, vorm/sisu jm kategoorilised eristused) põhinev sotsiaalteooria takistab ühiskonna protsesside adekvaatset mõistmist.

Nii kriitika kui ka alternatiivide väljapakkumine võib küll keskenduda kas ühele või teisele teljele, kuid üldjuhul lähtub nende kahe kombineerimisest. Kahe dimensiooni analüütiline eristamine aitab paremini välja tuua eri autorite ja teooriate tähelepanukeskmed metodoloogilise rahvusriikluse ümber toimivas vaidluses ning selle kaudu ka nende tugevused ja nõrkused. Vaatleme järgnevalt kirjanduses esinevaid kombinatsioone, mis põhinevad ruumi, piiride, konteksti ja välja mõistetel.

Üks keskseid mõisteid, mis on empiirilise ja teoreetilise kombineerimiseks eriti sobiv, on sotsiaalne ruum. Ruum on midagi sellist, mida me ühelt poolt saame otseselt tajuda, kuid teiselt poolt on see alati ka teatud üldistus (sest puhast ruumi ei ole olemas). Seega annab ruumi mõiste võimaluse ületada kartesiaanlik vormi (konteineri) ja sisu (sotsiaalsed protsessid) dualism. Kriitikute seisukohalt on metodoloogilise rahvusriikluse nõrkus selles, et rahvusriik pole oma ruumiliselt ulatuselt alati sobiv analüüsiühik (vt nt Bauböck 2003: 705), jäädes paljude nähtuste mõtestamisel kas liiga piiratuks või hoopis liialt avaraks. Samas, nagu nägime eelnevast arutelust, on võimalikud väga erinevatel viisidel piiritletud ruumid.

Ruumi mõistega seotud teine teoreetiline mõiste, mille abil püütakse kirjanduses metodoloogilise rahvusriikluse piiratust ületada, on "piir" ning analüüsitava üksuse piiride tüpologia sissetoomine. Piir täidab kaht erinevat funktsiooni – ühelt poolt sisemise ja välise eristamine, teiselt poolt nende ühendamine. Seega tekib sotsiaalsete nähtuste uurimisel küsimus, kas nendega seotud piirid on ranged ja selged (piiri eristava funktsiooni rõhutamine), mille tulemusel sarnaneb uuritav üksus (suhteliselt) suletud konteineriga, või pigem avatud ja muutuvad (piiri ühendava funktsiooni rõhutamine), sarnanedes (suhteliselt) avatud sfääride või väljadega (Pugh jt 2009). Paljud metodoloogilise rahvusriikluse alternatiivid vaatlevad uuritavaid üksusi pigem hajusate ja muutuvate sfääride ja väljadena.

Järgmine teoreetiline mõiste, mille raames rahvusriikluse ja üleilmastumise käsitluste empiirilise ja teoreetiline dimensioon on hästi kombineeritavad ja mida kasutatakse laialdaselt metodoloogilise rahvusriikluse debatis, on “kontekst”. Kontekst on ühelt poolt keskkond, mis mõjutab sotsiaalsete protsesside kulgu, kuid teiselt poolt võib konteksti näha ka osana uuritavast nähtusest endast, sest annab sellele konkreetse tähenduse.

Erinevates kontekstides võib vastaval nähtusel olla erinevaid tähendusi, seega mingi nähtus ja tema kontekst koos loovad uuritava objekti. Nõnda annab ka konteksti mõiste ühe võimaluse ületada kartesiaanlik dualism. Seetõttu on antud mõistest lähtuv kriitika suunatud mitte ainult moderniseerumisteooriate vastu, vaid ka selliste metodoloogilise rahvusriikluse kriitikute vastu, kes mitte ei ületa konteineri-tüüpi lähenemise ühekülgust, vaid pigem viivad selle kõrgemale globaalse konteineri tasemele. Sellised teooriad pakuvad välja metodoloogilise universalismi, mis oma metateoreetiliste eelduste mõttes ei erine metodoloogilisest rahvusriiklusest. Seega, selle asemel, et otsida universaalseid seletusi või üleilmset makrostruktuuri, on oluline mõista nähtusi nende omas kontekstis.

Lõpuks toome esile veel väljateoreetilise alternatiivi metodoloogilisele rahvusriiklusele. Ruumi, piiride ja konteksti mõistetel põhinevaid käsitlusi võib pidada eelastmeteks liikumisel väljateoreetilise metateooria suunas sotsiaaltea- duses tervikuna, mis otsesõnu defineerib oma uurimisobjekti mitte etteantud ja iseenesestmõistetavate asjade (n-ö konteinerite), vaid dünaamiliste suhete (n-ö vooluprotsesside) perspektiivis. Väljateoreetilise alternatiivi aluseks on relatsioo- niline metateooria, mis pakub välja ühelt poolt täiesti uue vaatenurga sotsiaalsete nähtuste mõtestamiseks ning teiselt poolt ka uudseid ideid empiirilise analüüsi jaoks (Emirbayer 1997, Bourdieu 2003).

Näiteks Faist (2000, 2013) ning Levitt ja Glick Schiller (2004) toovad sisse mõiste “hargmaine sotsiaalne väli” ning käsitlevad migrantide kohanemist mitte assimilatsiooni või integratsiooni binaarse vastanduse kaudu, vaid väljateoreetilise inkorporeerimise mõiste kaudu. Migrantide inkorporeerimise mõiste rõhutab inimese kuuluvussuhete olemuslikku paljusust: inimene võib samaaegselt kuuluda erinevatesse identiteedirühmadesse ning küsimus ei ole ühe või teise valikus, mis välistaks alternatiivse võimaluse, vaid käitumiskoodi valikus, mida saaks vastavalt kontekstile sisse või välja lülitada. Näiteks Benet-Martinez (2005) on näidanud, et paljudel Hiina päritolu ameeriklastel on kaksikidentiteet, mida on mõtet analüüsida mitte lineaarse assimilatsiooniteooria teravalt eristuvate kategooriate (näiteks sepa- ratsioon *versus* assimilatsioon) terminites, milles eeldatakse migrandi järkjärgulist ja lõpuks täielikku sulandumist vastuvõtvasse ühiskonda, vaid erinevate identiteedi- koodide vahetamise (st vooluprotsesside) terminites.

Teise näitena väljateoreetilise lähenemise kohta võib viidata Biao Xiang'i artiklile (2015) rändeprotsessidest Hiinas, milles rännet käsitletakse lähtuvalt sot- siaalse praktika mõistest. Võib öelda, et väljateooriale tervikuna on iseloomulik sotsiaalse praktika mõiste sissetoomine, mis annab kontseptuaalse ressursi sotsiaalse tegevuse subjektiivsete ja objektiivsete aspektide dualismi ületamiseks (Martin

2001). Xiang defineerib rände mitmekesiste tegevuste kogumina (praktikana) erinevate toimijate ja institutsioonide poolt, mis on omakorda osaks laiematest sotsiaalsetest protsessidest. Ta näitab, et ainult sellises teoreetilises raamistikus on võimalik mõista, miks on alates 1980ndatest nii Hiina sise- kui ka väljaränne oluliselt ja samaaegselt suurenenud. Seda ei ole võimalik seletada ainult majanduslike motiividega, sest näiteks väljarände kasvuga samaaegselt on Hiina ja läänemaailma elatustasemete erinevus oluliselt vähenenud. Xiang näitab, et rändevooegade puhul on tegemist osaga laiematest sotsiaal-majanduslikest protsessidest, mida olulisel määral mõjutavad riigi poliitikalid väga erinevates valdkondades, muuhulgas seoses sellega, milliseid isikut tõendavaid dokumente inimesed üldse omada saavad.

4. LÕPETUSEKS

Olles vaadelnud metodoloogilist rahvusriiklust, selle kriitikat ja alternatiive, võime tõdeda, et oma võimalused ja piirangud on nii esimesel kui teisel. Nii nagu metodoloogiline rahvusriiklus on jätkuvalt valdav selgelt riikide ja ühiskondade piiridest lähtuval analüüsil, on alternatiivsed lähenemised omandanud kaalukust koos piirileste, hargmaiste või üleilmsete nähtuste esilekerkimisega.

Metodoloogilise rahvusriikluse alternatiive ohustab sarnane piiratus, mida selle autorid ise oma kriitikas välja toovad. Püüde tõsta keskmesse uued protsessid tähendab vähem tähelepanu harjumuslikele. Nii nagu metodoloogilises rahvusriikluses on risk jääda piiratuks riigi ja ühiskonna siseselt, sisaldub postnatsionalistlikes vaatenurkades risk hakata kõikjalt otsima hargmaisuse märke ja neid üle võimendama. See vähendab seletusjõudu, eriti arvestades, et suures osas toimivad inimesed ühiskondade ja riikide kontekstis.

Kitsaskohad ei vähenda kriitika väärtust ega üleilmsuse arvestamise vajadust. Samas peaks selgelt näha olema, et tänased kriitikalid ja alternatiivid pigem rikastavad olemasolevat teooriat kui asendavad seda. Kõigil post-teooriatel on ennekõike roll refleksiivsust tõsta, märgata, et senised mõisted on teatud teemad üldse välja lülitatud. Nii toimib postnatsionalism vähemalt tänase käsitluse tasakaalustaja ning mitmekesistajana võib olla aluseks ka ambitsioonikamatele edasiarendustele.

Lisaks niisugusele, eeskätt empiirilise muutusega argumenteeritavale tasandile on riigi- ja ühiskonnasetustes toimunud ka kontseptuaalsem või teoreetilisem nihe. Positivistlikest või muudest lihtsatest mehaanilistest raamistikust on liigutud mitmekülgsemate ja dünaamikat arvestavate seletuste suunas, kus nähtustele eeldatakse nii ajas muutuvat tuuma kui piire. Enamalt jaolt on tegu konstruktivismi ja süsteemiteooria võtmes seletustega.

Kuigi mõlemad muutused on mõjutanud ka metodoloogilise rahvusriikluse kriitika ja alternatiivide tugevnemist ning saavad selle nimetuse all kokku, jäävad nad erinevaks. Empiirilist üleilmastumist ja hargmaistumist võib uurida ka näiteks, küsides riigivõimu kohanemisstrateegiate ja ühiskondade sidususe kohta selles kontekstis. Konstruktivistlikud lähenemised on võimalikud nii rahvusriigi kui mõnel muul tasandil.

Seega kajastavad teoreetilised ja empiirilised muutused riigi- ja ühiskonnateaduste uurimisvälja laiemat muutumist. Samas on metodoloogilise rahvusriikluse kriitika üks kohti, kus mõlemad dimensioonid teineteist võimendavad, võimaldades kriitilistel käsitlustel olla viimastel kümnenditel üheks eesliiniteaduse lõiguks.

Ühtlasi tähendab see, et metodoloogilise rahvusriikluse kriitikat arvestav positiivne programm ehk metodoloogiline postnatsionalism võib olla välja arendatud küllalt erinevatel ambitsioonikustasanditel. Üks võimalus on kriitikat arvestav riikide ja ühiskondade uurimine. Teine on metodoloogilise rahvusriikluse nn empiiriliste alternatiivide tasand, kus uurimishuviks on erinevad riigipiire ületavad nähtused. Kolmandaks on võimalik siduda empiirilised alternatiivid teistsuguse teoreetilise seletusloogikaga, ühendades empiirilise ja kontseptuaalse kriitika.

Esimese ja teise tasandi puhul jääb metodoloogiline muutus evolutsiooniliseks ja eeskätt seletusjõul põhinevaks. On omaette huvitav aruteluliin, kuivõrd metodoloogiliselt rahvusriiklikud on küsimused, kuidas riigivõimud üleilmastumisest ja hargmaistumisest tulenevaid muutusi korraldavad või kuidas säilitada suurema liikuvuse ja üleilmse infoühiskonna tingimustes ühiskondade sidusust. Ent tõenäoliselt ongi need vastatavad mitmes paradigmas: nii oma piire kohandavas rahvusriiklikus kui postnatsionaalses.

Kolmas ambitsioonikustasand on suunatud uue paradigma kehtestamisele, ent ka empiirilisel alusel alternatiive kõrvale jättes on siin arenguvõimalused mitmekesised. Ühe võimaluse aluseks on metodoloogilise üleilmsuse, kosmopolitismi ja ka individualismi kalduvus universalismi, mis on lihtsalt teistel alustel kui rahvusriikidest lähtuv vaatenurk. Teise alternatiivi keskmeks on partikularistlik kontekstist lähtumine, mis eriti selgelt väljendub mitmetes hargmaisuse käsitlustes. Ka metodoloogilises postnatsionalismis sisalduvad paljud varasemate seletuste pinged ja valikukohad. Samas pole selle potentsiaal ka veel tõenäoliselt täielikult avanenud ja näha on mitmeid edasiminekuvõimalusi.

Kokkuvõttes on täna võimalik rääkida eeskätt metodoloogilisest pluralismist ehk eri lähenemiste kasutamisest vastavalt uuritavale nähtusele ja küsimustele. Empiiriliselt võime leida nii modernses kui postmodernses ja kohati isegi eelmodernses võtmes seletatavaid jooni ja nähtusi. Metodoloogilise postnatsionalismi eri variatsioonid on muutunud olulisemaks, ent nende kasutus pigem täiendab kui asendab metodoloogilise rahvusriikluse lähenemisviisi. Eri paradigmadest lähtuvad seletused arvestavad ehk mitmekesisusega rohkem, kuid samas jätkub ka konkurents. Siin jääb keskseks võime pakkuda töötavaid seletusi uuritavatele küsimustele ja ainesele, vajadusel ka erinevaid lähenemisviise põimides.

Sobivaid komponente tuleks rakendada lähtudes uurimisküsimustest, tasanditest, materjalist jne. Kui tegeleda keskkonnaküsimustega, on sageli vaatekohaks makroregioon või terve maailm; isegi kui üksikisik ei ole kantiaanliku moraali kandja ning vastutustundlik maailmakodanik, on antud perspektiiv analüütiliselt siiski kohaseim. Rändega kaasnevate küsimuste puhul ei maksa samuti kahtlemata kapselduda rahvusriigi raamidesse. Samas toimuvad näiteks ühisidentiteedi kujundamine, kihistumine ja erakonnakonkurents pigem ühiskonna ja riigi tasandil, ehkki seda rikastavad välismõjud.

Lõpuks on igasugune metodoloogia tööriistakomplekt. Tööriist ega komplekt pole õige ega vale, vaid teatud tegevuseks paremini või halvemini kasutatav. Nagu pole kõigiks otstarveteks ühtmoodi täiuslikke tööriistu, pole ka täiuslikke teoreetilisi raamistikke. Meie väljakutseks on oma riigiehitust ja ühiskonna toimimist mõtestada nii siseriiklikus, harjumuspärasest kontekstist, kui laiemas plaanis, mida iseloomustab üleilmastumises tekkiv elupaikade konkurents, inimeste ränded ja uute väliseestlaste teke, süvenev euroopastumine ja oskus ennast selles kõiges adekvaatselt positsioneerida, et kasutada võimalusi ja vältida ohte. Toimivate seletuste jaoks vajame nii uute lähenemisviiside kui metodoloogilise rahvusriikluse tugevaid jooni.

VIITEALLIKAD

- Beck, Ulrich; Sznaider, Natan 2006. Unpacking cosmopolitanism for the social sciences: A research agenda. *British Journal of Sociology*, 57(1): 1-23.
- Beck, Ulrich; Blok, Anders; Tyfield, David; Zhang, Joy Yueyue 2013. Cosmopolitan communities of climate risk: conceptual and empirical suggestions for a new research agenda. *Global Networks*, 13, 1 (2013), 1-21.
- Bohman, James 2007. *Democracy across Borders. From Dêmos to Dêmoi*. Cambridge: MIT Press.
- Bourdieu, Pierre 1984 [1979]. *Distinction. A Social Critique of the Judgement of Taste*. Cambridge, Massachusetts: Cambridge University Press.
- Boudieu, Pierre 2003. *Praktilised põhjused*. Teoteooriast. Tallinn: Tänapäev.
- Berg, Eiki 1998. *Geopoliitika*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Cerny, Philip G. 2010. *Rethinking World Politics. A Theory of Transnational Neopluralism*. Oxford: Oxford University Press.
- Chernilo, Daniel 2006a. Methodological nationalism and its critique. Lk 129-140 kogumikus Delanty, Gerard; Kumar, Krishan (koost) *The Sage Handbook of Nations and Nationalism*. London: Sage.
- Chernilo, Daniel 2006b. Social theory's methodological nationalism myth and reality. *European Journal of Social Theory*, 9(1), 5-22.
- Chernilo, Daniel 2008. 'Methodological Nationalism: Theory and History. Paper in Annual Conference of the International Association of Critical Realism, King's College, London, July
- Chernilo, Daniel 2010. Methodological nationalism and the domestic analogy: classical resources for their critique. *Cambridge Review of International Affairs*, 23(1), 87-106.
- Chernilo, Daniel 2011. Methodological Nationalism: Theory and History. *Thesis Eleven*, 106(1), 98-117
2008. Emirbayer, Mustafa 1997. Manifesto for Relational Sociology, *The American Journal of Sociology*, 103(2), 281-317.
- Faist, Thomas 2000. *The Volume and Dynamics of International Migration and Transnational Social Spaces*. Oxford: Oxford University Press.
- Ferguson, Yale; Mansbach, Richard 2004. *Remapping Global Politics. History's Revenge and Future Shock*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ferguson, Yale; Mansbach, Richard 2008. *A World of Global Politics: Essays on Global Politics*. London; New York: Routledge.
- Faist, Thomas 2000. *The Volume and Dynamics of International Migration and Transnational Social Spaces*. Oxford: Oxford University Press.
- Faist, Thomas; Fauser, Marianne; Reisenauer, Eveline 2013. *Transnational Migration*. Cambridge, Malden: Polity Press.

- Fine, Robert 2003. Kant's theory of cosmopolitanism and Hegel's critique, *Philosophy and Social Criticism*, 29(6): 609-30.
- Flora, Peter.; Kuhnle, Stein; Urwin, Derek (toim.) 1999. *State Formation, Nation-Building and Mass Politics in Europe. The Theory of Stein Rokkan*. Oxford, New York: Oxford University Press.
- Gerring, John 2001. *Social science methodology: A criterial framework*. Cambridge University Press.
- Glick Schiller, Nina; Çağlar, Ayse 2009. Towards a comparative theory of locality in migration studies: Migrant incorporation and city scale. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 35(2), 177-202.
- Held, David; Anderson, James; Gieben, Bram; Hall, Stuart; Harris, Lawrence; Lewis, Paul; Parker, Neil; Turok, Ben (toim.) 1983. *States and Societies*. Oxford: Martin Robertson/The Open University.
- Hodgson, Geoffrey M. 2007. Meanings of methodological individualism. *Journal of Economic Methodology*, 14(2), 211-226.
- Hooghe, Liesbet; Marks, Gary 2001. *Multi-level Governance and European Integration*. Lanham: Rowman and Littlefield Publishers.
- Kalev, Leif; Roosmaa, Liana. 2012. Riikluse ülesehitamine. Lk 25-66 kogumikus Vetik, R. (koost.) *Eesti poliitika ja valitsemine 1991-2011*. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus.
- Kjaer, Anne Mette 2004. *Governance*. Cambridge, Malden: Polity Press.
- Kjellen, Rudolf 1940. Riik kui eluvorm. Tallinn: Kirjastus-osauhing Kultuurkoondis.
- Kivisto, Peter; Faist, Thomas 2010. *Beyond a Border. The Causes and Consequences of Contemporary Immigration*. Thousand Oaks: Pine Forge Press/Sage.
- Luhmann, Niklas 2009 [1984]. *Sotsiaalsed süsteemid*. Tartu: Ilmamaa.
- Nicolaidis; Kalypso 2004. The New Constitution as European Demoi-cracy? *Critical Review of International Social and Political Philosophy*, 7(1), 76-93.
- Parsons, Craig 2007. *Mapping Arguments in Political Science*. Oxford: Oxford University Press.
- Parsons, Talcott; Smelser, Neil J. 1956. *Economy and Society. A Study in the Integration of Economic and Social Theory*. Glencoe, IL: The Free Press.
- Pierson, Christopher 2004. *The Modern State*. New York: Routledge.
- Pugh, Jonathan; Thien, Deborah; Marres, Noortje; Featherstone, David; Griffin, Liza; Banerjee-Guha, Swapna, Korf, Benedikt; Day, Richard; Buenfil-Burgos, Rosa Nidia; du Toit, Andries; Brown, Judy; Carter, David; Mitchell, Katharyne; Barros, Sebastian; Barros, Mercedes; Perez, Andres; Grinberg, Silvia; Groppo, Alejandro; Halperin, Sandra; Rumford, Chris; Gouws, Amanda; Robins, Stephen; Shani, Giorgio; Halbert, Debora J.; Norval, Aletta J.; Howarth, David; Weller, Sally; Tie, Warwick; Del Casino Jr., Vincent J.; Celik, Nur Betül 2009. What are the consequences of the 'spatial turn' for how we understand politics today? A proposed research agenda. *Progress in Human Geography* 33(5), 579-586.
- Rosenau, James N. 2004. Stong Demand, Huge Supply: Governance in an Emerging Epoch. Lk 31-48 kogumikus Bache, Ian; Flinders, Matthew (toim.) *Multi-level Governance*. Oxford: Oxford University Press.
- Sabine, George H. 1973 [1937]. *A History of Political Theory*. Fourth Edition (revised by Thomas L. Thorston). New Delhi: Oxford & IBH Publishing Co. Pvt Ltd.
- Sørensen, Georg 2004. *The Transformation of the State. Beyond the Myth of Retreat*. Houndmills, New York: PalgraveMacMillan.
- Stoker, Gerry 1998. Governance as Theory. Five Propositions. *International Social Science Journal*, 50(155), 17-28.
- Taylor, Peter J. 2003. The State as Container: Towards a Theory of State Transformation. Lk 101-113 kogumikus Brenner, Neil; Jessop, Bob; Jones, Martin; MacLeod, Gordon (toim.) *State/Space. A Reader*. Malden, MA, Oxford, Carlton, Berlin: Blackwell Publishing.

- Waters, Malcolm 2006 . Globalization. Second Edition. London, New York: Routledge.
- Wimmer, Andreas; Glick Schiller, Nina 2002a. Methodological nationalism and beyond: nation-state building, migration and the social sciences, *Global Networks* 2(4), 301-34.
- Wimmer, Andreas; Glick Schiller, Nina 2002b. Methodological nationalism and the study of migration. *European Journal of Sociology* 43(2), 217-240.